

N. JURŠĖNAS

NEOKANTIZMO IR N. HARTMANO PAŽINIMO TEORIJŲ SKIRTUMAI

Neokantizmas ir kritinė ontologija, jų pažinimo teorijos mūsų filosofijos istorikų nėra pakankamai analizuotos. Šios savitos filosofijos srovės nėra vienalytės. Jų gnoseologijos taip pat daugiareikšmės, savai prieštaringos. Šios abi XIX a. filosofines koncepcijas bandė išvesti filosofinį mąstymą iš aklavietės. Vienaip išeities ieškojo neokantininkai, kitaip neorealistai.

Apie XIX a. vidurį Vakarų Europoje vėl grįžtama prie I. Kanto. Kas sąlygojo šį posūkį?

Viena iš priežasčių — tuomet egzistavęs J. Fichtės, F. Šėlingo, G. Hegelio idealizmas, tapęs vienpusiška, spekuliatyvia, besiremiančia absoliučiom dvasiom filosofija, atitrūkusia nuo specialių mokslų. Be to, šis idealizmas ignoravo tikslųjų ir gamtos mokslų laimėjimus, tai, kas buvo pasiekta moderniosios psichologijos, logikos, sociologijos, fizikos, gamtos mokslų srityse. Trečia priežastis, matyt, būtų ta, kad brendo nepasitenkinimas visa idealistine filosofija. Ji jau negalėjo išreikšti XIX a. vidurio mąstančiųjų žmonių pažiūrų. Bet ir antropologinis materializmas (L. Fojerbachas) nepajėgė tapti nauju minties kelrodžiu. Tuo metu K. Marksas ir F. Engelsas kūrybiškai panaudojo dialektiką materialistiniam pasaulio aiškinimui. Tačiau ši nauja kryptis tuo metu (apie 1850 metus) dar nebuvo visiškai išvystyta. K. Marksas ir F. Engelsas dar tik pradėjo studijuoti darbininkų judėjimo perspektyvas. Šios studijos marksizmo kūrėjus atvedė prie politinės ekonomijos problemų. Be to, būsimieji mokslinio komunizmo kūrėjai neturėjo tikslo kurti tradicinę akademinio tipo filosofinę sistemą.

Apie 1850 metus Vokietijoje pradėta daugiau domėtis gamtos, ekonomikos ir kultūrologijos mokslais.

Vienas iš pirmųjų akademinio tipo bandymų atsisakyti spekuliatyvių, nutolusių nuo mokslo, koncepcijų buvo Oto Lybmano (Otto Liebman) kvietimas „grįžti prie Kanto“ ir tokiu būdu suteikti filosofijai moksliskumo. Savo veikale „Kant und Epigonen“ (1865) O. Lybmanas paskatino naujai analizuoti I. Kanto filosofiją. Šios analizės tikslas — sugrąžinti filosofijai prarastą moksliskumą. Analogiškas idėjas kėlė savo veikale H. Kohenas (Cohen) „Kanto patirties teorija“ („Kants The-

orie der Erfahrung", 1871). Jis reikalavo pagrįsti empirinius (patirties) mokslus (Erfahrungswissenschaften). Neokantininkų daugumai atrodė, kad I. Kanto filosofija yra pakankamai objektyvus „kritinis idealizmas“, kuris tiria objektų pažinimo sąlygas, teikiančias subjektui pagrįstą objektų sampratą. „Kritinis idealizmas“ iš esmės keliais objektų pažinimo pagrįstumo problema ir ją sprendžias teisingai, atskleidžiamas teorijos ir atskirų mokslų metodologijų skirtumus. Neokantininkai manė, kad mokslas tyrinėjas savo objektus, ignoruodamas subjekto vaidmenį pažinime, o filosofija to nedaranti. Filosofija per subjektą refleksyviai aiškinanti galimas patyrimo sąlygas.

I. Kantas laikė galimas patyrimo sąlygas kategorijomis, taip pat vaizduotės formomis (Anschauungsformen). Erdvė ir laikas — idėjos. I. Kanto filosofavimo pradžia — Platono mokymas, pagal kurį pažinimas egzistuoja anapus daiktų pasaulio. I. Kantas manė, kad pažinimo sąlygos slypi pačioje sąmonėje.

Tuo I. Kantas savaip bando pagrįsti skirtumą tarp daiktų ir idėjų (objektų ir kategorijų). Jis įrodinėja, kad objektai susiję su patyrimu, su faktų pasauliu. Jų (objektų) objektyvumo pagrindinė prielaida (Grundvoraussetzung) slypi galimose patyrimo sąlygose, o šios taip pat esančios sąmonės kategorijos (ir vaizduotės formos), o ne objektai. Tik sąmonėje slypi tikrovės prielaidos reiškiniams suvokti, jiems klasifikuoti bei pažinti. Sąmonė turi konstitutyvinę, kuriamąją ir fiksuojamąją, susijusią su reikšmėmis, t. y. neigiamą funkciją. I. Kantas atmetė senosios metafizikos dogmatišką požiūrį į kategorijas, nes ši kategorijas laikė pirminėmis, esančiomis aukščiau objektų ir faktų. Pasak I. Kanto, kategorijos turi būti sąmonės reiškiniai. Pagrindinė faktų savybė esanti ta, kad jie turi būti priklausomi nuo sąmonės (turi sekti sąmonę). Todėl nesunkiai suprantamas I. Kanto teiginys, kad „Protas diktuoja gamtos dėsnius“. Filosofas čia tiesiog pervedina subjektyvaus momento vaidmenį pažinime. Pats filosofas tai laikė esminiu posūkiu filosofijos istorijoje ir vadino jį „kopernikiškuoju“.

Neokantininkai nuolat pabrėždavo I. Kanto metodologijos svarbą, ypač tikrovės reiškinų skirstymą į faktinius (questio facti) ir juridinius (questio juris) objektus. Faktiniai reiškė ontologinį, nepriklausomą nuo sąmonės objekto egzistavimą, o juridiniai — objekto pažinimo ir pripažinimo laipsnį, kitaip sakant, gnoseologinį aspektą. Vėliau N. Hartmanas šį požiūrį išvystė dar labiau. Jis įrodinėjo, kad mūsų žinios apie pasaulį nesutampa su jo pažinimo laipsniu, kaip pasaulio ontologija nesutampa su jo gnoseologija, arba objektyvi procesų dialektika — su atspindėta, subjektyvia dialektika.

Neokantininkai, kaip ir I. Kantas, manė, kad filosofijos uždavinys — teikti visų pripažintus (Allgemeingültigkeit) mokslinius sprendimus, atskleidžiančius jų galimybių sąlygas (Möglichkeitsbedingungen).

XIX a. viduryje buvo išgalėjęs tikėjimas tiksliais ir gamtos mokslais. Toks tikėjimas kėlė nemažą abejonių dėl filosofijos likimo.

I. Kanto klausimas: *kaip galimas mokslas* — vertė naujai suprasti filosofijos vietą ir vaidmenį mokslų tarpe. Filosofijai buvo aktualu pagrįsti tradicinę savo problematiką. Neokantizmas taip pat pergyveno tris evoliucijos etapus: klasikinį, tolesnio savo vystymosi ir radikalųjį. Klasikiniam vystymosi periodui priskiriamos Marburgo ir pietvakarių vokiečių mokyklos.

Marburgo neokantininkų mokykla (H. Kohenas, P. Natorpas) orientavosi į gamtos mokslų metodologiją.

Pietvakarių vokiečių (Südwestdeutsche), arba Badeno, mokykla (V. Vindelbandas, H. Rikertas) gvildeno kultūrologijos, vertybių teorijos, socialinių reiškinių problemas. Galima paminėti H. Lotcės „Logiką“ (1874), B. Baucho veikalą „Tiesa, vertybė ir tikrovė“ (1923), kurie turėjo nemažą įtakos neokantizmo raidai.

Marburgo ir Badeno mokyklų bendrumą sudaro tai, kad abi kėlė ir savaip sprendė grynojo subjekto pažinime bei veikloje problemą, taip pat ragino grįžti nuo objekto į grynąjį subjektą. Skirtumas tarp šių mokyklų tas, kad Marburgo mokyklos šalininkai ypač daug dėmesio skyrė sąmonės dėsningumams atskleisti (visa, kas pažįstama, sąmonės sukuriama (konstituiren). O Badeno mokykla, pasitelkdama vertybių teoriją, sprendė kultūros, sąmonės subjektyvumo problemas. Kiekviena neokantininkų mokykla turėjo savitą gamtos supratimą. Marburgiečiai gamtą suprato kaip žmogaus veiklos produktą, tarsi sąmonės sukurtą, o Badeno mokyklos šalininkai gamtą laikė nekonstruojama, turinčią savitumo, priešingą kultūrai, t. y. vertybiškai nesuvokiamą.

Badeno ir Marburgo mokyklos skyrėsi pagal požiūrį į mokslų klasifikaciją. Marburgo mokykla vystė gamtos mokslų teoriją, o badeniečiai mokslus skirstė į gamtos ir kultūros mokslus. Kultūros mokslai čia užėmė itin svarbią vietą dvasios mokslų klasifikacijoje (Geisteswissenschaften). Pasak badeniečių, kultūros mokslai implikuoja ir vertybių apibrėžtumą, ir kultūros objektų santykius.

Neokantininkų idėjos turėjo įtakos A. Ryliui (A. Riehl, 1844—1924), kurio „Realizmas“ orientuojamas į I. Kanto filosofijos kai kuriuos aspektus. A. Ryliui atrodė, kad patirtis padeda suvokti daiktą savyje (Ding-an-sich). Dar savo veiklos pradžioje, būdamas neokantizmo įtakoje, A. Rylis kartu su N. Hartmanu savaip vystė kritinį realizmą. Vėliau N. Hartmanas neokantizmą kritikavo iš kritinės ontologijos pozicijų.

Neokantizmo antrajam etapui priskiriami jo tęsėjai, kurie toliau vystė neokantizmo pradininkų idėjas. Tai E. Kasireris (1874—1945) ir T. Litas (1880—1962). Kultūros filosofijos atstovai kultūrą traktavo kaip fenomeną, kurį veikiau galima aprašyti negu atrasti jo dėsnius.

E. Kasireris gilinosi į tuomet dar naują sritį — kalbos filosofiją. Šis neokantininkas tęsė V. Humbolto (W. Humboldt, (1767—1835) keltas idėjas, taip pat domėjosi mitologija, tyrė mąstymo atsiradimo ir formavimosi dėsningumus. E. Kasireris bandė įveikti Marburgo ir Badeno

mokyklų subjektyvųjį idealizmą bei kitus kraštutinumus. Jis kritikavo M. Heidegerį, įrodinėdamas, kad kultūros moksluose ne visiems dalykiniams santykiams galima surasti transcendentalines sąlygas (Bedingungen). Filosofinę mokslų pagrindimo problemą K. Kasireris atskleidė nepakankamai.

T. Litai taip pat mėgino įveikti neokantizmo ribotumą. Jam atrodė, kad mokslai, tiriantys konkrečią sąmonę, pvz., pedagogika ir sociologija, turi būti priskirti kultūros filosofijai. T. Litai bandė įveikti kultūrinį objektyvumą. Pasak R. Kocherio, filosofija, būdama bendriausia tikrovės teorija, turinti giliai gvildinti santykį tarp sąmonės ir būties (gnoseologijos ir ontologijos). Tik tokiu būdu ontologija galinti tapti filosofijos mokslo sistematikos sudedamąja dalimi. Ontologija taip pat reikią rimtesnio pagrindimo, nes ji galinti būti tik antrinė, t. y. tik filosofinės sistemos dalis.

Trečiasis neokantizmo etapas vadinamas radikaliuoju (strenger). Pagrindinis atstovas — J. Ebbinghausas (J. Ebbinghaus, g. 1885). Jis ir tapo klasikinio kantizmo reformatoriumi. J. Ebbinghauso tyrimų sritis — teisės filosofija. Pastaroji nėra tiesiogiai susijusi su šio straipsnio tema.

Neokantininkai sąmonės ir subjekto problemas laiko bene svarbiausiomis. Ypač akcentuojama transcendentalinė sąmonės analizė (tai, ko nėra empirinėje patirtyje)¹.

Transcendentalinė sąmonė charakterizuojama negatyviai: 1) ji nėra objektas, t. y. ji skiriasi ir nuo vaizduotės objektų; 2) ji nėra daiktiška (ungegenständliche).

Visa tai, ką gali duoti empiriniai mokslai apie sąmonę, nesusiję su subjektu kaip grynu subjektyvumu (Subjektivität). Sąmonė, kaip galimybė, pripildo objektų vaizdinių.

Tačiau transcendentalinė sąmonė nėra platoniskas „viršpasaulis“ (R. Kocherio „Überwelt“). Subjekto tapatinimas su grynu subjektyvumu yra ne tik jo derealizavimas (Entrealisierung), bet taip pat ir deidealizavimas (Cocher R. Philosophische Grundlehre, 1939). Pasak neokantininkų, lygindami atskirų mokslų ir filosofijos objektus bei metodus, pastebime tik jiems būdingus savitumus.

pozityvieji mokslai esą nukreipti į objektus, kuriuos jie tiria. Mokslai tiesiogiai atskleidžia objektų struktūrą bei funkcijas.

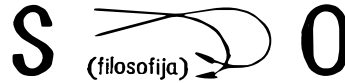
(Mokslo objekto
santykis su subjektu)

S ————— O
(mokslai)

Tuo tarpu filosofija nusigręžianti nuo tiesioginio objektų atspindėjimo ir grįžianti į subjektyvumą (Subjektivität), kuris šiuo atveju reiškia atspindėjimą.

¹ I. Kantui terminas „transcendentalinis“ reiškė pažinimą, kuris analizuoja ne objektus, o mūsų pažinimo rūšį (Erkenntniart).

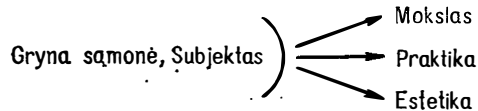
(Filosofijos objekto
santykis su subjektu)

Šio posūkio nuo objektų į subjektyvumą momentu filosofijoje atsirandąs *kažkoks* pozityviai apibrėžtas turinys. Sąmonė teikianti pažinimo objektams reikšmės, t. y. autonomijos, konstitutyviąją ir kultūros funkcijas. Sąmonė, pasak neokantininkų, turinti pozityvų įgaliojimą (Gegenstandsermöglichung) suteikti objektams statusą, susijusį su objektų dalumu, jų padėtimi, vieta. Tokia sąmonės samprata nesanti vien mokšlinė: ji taip pat praktinė ir estetinė. Moksle priešpriešiais sąmonę stovi paprasti empiriniai objektai. Filosofijoje susiduriame ir su transcendentaline sąmone. Pastaroji laikoma vienybe, kuri išreiškia kultūros reiškinių įvairovę. Taip supranta neokantininkai subjektyvią, tarpišką, atitolusią nuo jutimų, tiesioginės pažinimo situacijos dialektiką, kuri pirmąsyk buvo gvildenama J. Fichtes filosofijoje. Tačiau dėl savo terminų metafiziškumo (aš ir ne aš abstraktumo), subjektyvumas nebuvo filosofų tinkamai įvertintas, nebuvo suvokta ir jo reikšmė.

Transcendentalinė sąmonė — mintis, įveikusi savo imanentiškumą, t. y. tapusi konkrečių santykių reiškęja, įgijusi nemaža konstitutyvių galimybių (Konstitutionsstrahlen), kurios susijusios su naujų reiškinių ir aspektų fiksavimu. Taip grindžiamas loginių ryšių tarpiškumas, įvairios jo grandys bei laipsniai.

Dialektiškai subjektyvią mąstymo schemą neokantininkai išivaizdavo taip:

I. Kantas praktiką laikė gamtos determinuotumo dalimi. Grynojo proto teorijoje praktiką jis charakterizavo kaip determinuotumo pasireiškimą gamtoje, bet ne kaip papildomą objektų sritį, kuri atsiranda dėl mąstymo (P. Natorpas, H. Kohenas ir kt.).

Kadangi tik pratikoje pasireiškia subjekto santykių funkcija (etiniai, estetiniai sprendiniai), tai H. Kohenas daro svarbias išvadas (pastarosioms P. Natorpas teikė kaip tik mažesnę reikšmę). Neokantininkams atrodė, kad subjektas, kai jis artėja prie objekto, pakyla virš savo natūralios būsenos. Empirinė sąmonė esanti tiesiog daiktiška (gegenständlich). Transcendentalinės sąmonės funkcija yra subjektyvių santykių sritis, filosofijos reikalas, mąstymui skirta „medžiaga“.

P. Natorpas bandė kurti „sugrįžtančiojo apibrėžtumo“ (Bestimmung) teoriją, parodančią, kaip įvairių objektų santykiai atsiranda dėl tų ob-

jektų specializacijos, jų savitumo. Konkretūs mokslai netyrinėja subjektyvaus individualumo. Tačiau atsisakydami reiškinii individualumo, empiriškumo, istoriškumo, mokslai siekia objektyvių kultūros rezultatų. Visa, kas sukurta,—subjektyvios veiklos produktas. Subjektyvumo sėkmę sąlygoja objektai, nes įvairių objektų kūryboje atsisakoma konkretaus subjektyvumo, t. y. išskiriami visi paprasti ir konkretūs faktoriai.

P. Natorpas „sugrižtančiojo apibrėžtumo“ teorijoje bandė parodyti, kad, jungiant visas specializuotas reikšmių sritis į vieningą sistemą, būtina individualų pažinimą laikyti grįžtamuju. Tuo jis siekė įrodyti, jog subjektyvumas, kaip kultūrinės sąmonės vienybė, nėra abstraktus, formalus, o konkretus, nepakartojamas, turintis savyje visų sąmonių struktūrą. Taip traktuojamas P. Natorpo subjektyvumas buvo artimas įvairioms gyvenimo filosofijos rūšims—kaip stimulus naujai būties filosofijai. Marburgo filosofijos atstovas priartėjo prie vėliau sukurtos, bet labiau pagrįstos M. Heidegerio egzistencinės subjekto pozicijos. Atskirai paimtas individo subjektyvumas čia sudaro filosofijos esmę, bet kurio galimo pasaulio apibrėžtumo priežastį. Vėliau P. Natorpas šiam subjektyvumui, kaip vienybės pažinime kūrėjui, ieškojo pagrindo objektų srityse. Tuo tikslu logikos, etikos ir estetikos mokslams buvo suteiktos naujos sampratos. Logika tapo teoretika, etika—praktika, o estetika—poetika. Logikos objektą sudaro turinčios struktūrą, bet dar nepasidalinusias į įvairias savarankiškas sritis mintys (logos).

Vis dėlto P. Natorpui nepavyko visiškai įrodyti, kas suponuoja atskiro subjekto sąmonę, t. y. ar apskritai mintys valdo žmogų, taip pat ar kultūrinės sąmonės vienybė gali būti dalykiškai apibrėžta. Be to, nebuvo gvildenamos subjekto būties, sąmonės realumo problemos.

Toliau aptarsime P. Natorpo ir N. Hartmano pažinimo pozicijų pradinis taškus. Šių pozicijų skirtumai išryškėja tada, kai bandome suvokti ontologijos vietą minėtų filosofų koncepcijose. Ontologijos vietą P. Natorpo filosofijoje užėmė speciali disciplina, kurią jis pavadino teoretika. N. Hartmanui ontologija reiškė fundamentaliausią ir universaliausią filosofijos discipliną.

Atrodo, kad Marburgo filosofinės mokyklos atstovai nepakankamai skyrė dėmesio mąstymo ir tikrovės, taip pat subjekto ir objekto santykio pažinime problemoms. Marburgiečiai labiau domėjosi subjektyviojo mąstymo problemomis. Jie net subjekto pojūčių nelaikė savarankiškais pažinimo faktoriais, nes pojūčiai tik dėl pažinimo įgyja tam tikrą prasmę.

Subjektyvi, idealistinė neokantizmo koncepcija nepatenkino N. Hartmano, todėl jis savo filosofijoje bandė šių kraštutinumų vengti. Toks P. Natorpo ir N. Hartmano pozicijų sugretinimas leidžia susidaryti išsamesnį vaizdą apie jų koncepcijas. P. Natorpas manė, kad sąmonė (subjektas) yra objektų pažinimo sąlyga. Tai reikštų, kad loginių sprendinių sąlygos prilyginamos realioms objektų sąlygoms. Jam atrodė, kad

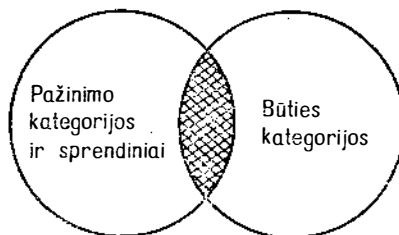
yra visiškas atitikimas tarp pažinimo kategorijų ir būties kategorijų, o sąmonė per sprendimus (Urteil) visapusiškai siejasi su konkrečiais objektais.

Sąmonė → Sprendiniai → Objektai

Toks požiūris nebuvo naujas filosofijoje. Mąstymo ir tikrovės santykio problema buvo gvildinama ir senovės graikų filosofijoje.

N. Hartmanui atrodė, kad santykis tarp pažinimo kategorijų ir būties kategorijų P. Natorpo filosofijoje sprendžiamas supaprastintai ir iškreiptai. Jis manė, kad objektas niekuomet iki galo nėra pažįstamas, nes realybė visuomet turtingesnė už savo kopiją.

N. Hartmanas santykį tarp būties ir pažinimo kategorijų išvaizdavo taip:

P. Natorpas tarp pažinimo kategorijų ir būties kategorijų išvėlgė tiesioginę koreliaciją. N. Hartmanas pažinimo kategorijas (Erkenntnis-kategorie) kildina iš būties kategorijų². Taip P. Natorpui logika tampa pažinimo teorija, o ontologija nepriklauso nuo žmogaus, nes visuomenės būtis neegzistuoja iš viso. Atsisakęs neokantizmo, N. Hartmanas vėliau sukuria diferencijuotą ontologiją. Neokantininkų ir N. Hartmano poziciją galima pavaizduoti tokia schema:

Neokantininkai

N. Hartmanas

Teorija	Logika = pažinimo teorija	Ontologija (Priklauso pažinimo teorijai)
Objektų sritis	Gamta	„An-sich-Seienden“ (Gamta — kaip pasaulio dalis) „Tapsmas savyje“

Tai, ką P. Natorpas priskiria logikai ar pažinimo koncepcijai, N. Hartmanas laiko tik ontologijos, tiksliau,—gnoseologijos dalimi. Tokiu būdu pažinimo teorija neišnyksta, bet tampa priklausoma nuo on-

² Hartman N. *Metaphysik der Erkenntnis*.—Berlin, 1965, S. 365.

tologijos. Pastaroji postuluoja, ir tuo pripažįstamas tikrovės pirmumas bei jos objektyvumas pažinime. N. Hartmanas mano, jog pažinimo ir būties kategorijos susikerta. Pasaulis — tapsmas savyje (An-sich-Seienden) — niekuomet visiškai nesutampa su pažinimu, kaip tai yra P. Natorpo koncepcijoje, kur sprendiniai apie pažinimą suprantami kaip pažinimo kategorijos. N. Hartmano filosofijoje sprendimai apie pasaulį labiau priklausomi nuo objektų turinio negu nuo sąmonės formų.

P. Natorpą domino tai, kaip vyksta naujų objektų kūrimas bei tyrimas, susijęs su naujomis pažinimo sritimis³. Pasaulis, kaip tapsmas savyje, ne visas patenka į sprendžiančios sąmonės sritį. Jeigu sprendiniai N. Hartmanui turi metodologinį pobūdį, tai P. Natorpas mano, kad objektus iš principo galima betarpiškai pažinti. Be to, P. Natorpas, aiškindamas subjekto vaidmenį pažinime, teigė, kad subjektą būtina suprasti tik kaip priešybę objektui.

Žinoma, priešybė tarp subjekto ir objekto egzistuoja, bet tik pažinimo teorijoje, o ne ontologijoje. Ontologiniu aspektu vertinant, priešybė tarp subjekto ir objekto yra ne absoliuti, bet santykinė. Pasak P. Natorpo, protas niekuomet nebūna neutralus, jis visuomet susiduria su objektų pasipriešinimu. P. Natorpas rašė, kad kiekviena pasiekta pažinimo pakopa teikia pagrindo naujai aiškinti visą anksčiau surinktą pažinimo medžiagą, be to, leidžia kelti vis plačiau ir giliau naujas, išplaukiančias iš to patyrimo problemas, nes visą laiką viena pažinimo pakopa keičia kitą⁴.

Nors tarp subjekto ir objekto pažinime atsiranda abipusis ryšys, vis dėlto subjektas visuomet priešpriešinamas objektui, nes subjektas nuolat ieško pažinimo šaltinių. P. Natorpas priešybę tarp subjekto ir objekto laiko absoliučia. Šią priešybę galima pavaizduoti taip:

Subjektas \longleftrightarrow Objektas

N. Hartmanas subjekto priešpriešą objektui sieja su turinio samprata. Jo poziciją galima išreikšti tokia schema:

Subjektas \longleftrightarrow Turinys \longleftrightarrow Objektas

Čia turinys tampa medžiaga, kurią pažinimo objektas teikia subjektui.

Remdamasis savo ontologine pozicija, N. Hartmanas bandė įveikti subjektyvumo priešybę objektui, pabrėždamas turiningumo reikšmę visam pažinimui. Visą žmogaus pažinimo proceso fenomeną — visetą (das

³ Natorp P. Die Philosophie, ihr Problem und ihre Probleme.— Berlin, 1911, S. 17.

⁴ Ten pat, p. 18.

Ganzen) sudaro: objektas, suvokimo sąlygos, vaizduotė, psichinė sąmonės būklė. Šie atskiri komponentai savaip yra susiję su subjekto intelektu, kuris juos savaip sugrupuoja, nors jie ir yra skirtingi, bet sąmonės turinys suvokiamas intersubjektyviai (bendras skirtingiems subjektams). N. Hartmanui čia visai nesvarbu, ar šis turinys yra teisingas, ar klaidingas, ar jis iliuzija, ar ne.

Tokia turiningumo samprata, susijusi su intersubjektyvumu pripažinimu, padėjo įveikti neįveikiamą prieštaravimą tarp subjekto ir objekto, kurį buvo iškėlę neokantininkai. Kaip jau buvo minėta, pastarieji ne kartą kėlė klausimą apie subjektyvumo vaidmenį pažinime, o kūryboje jie bandė aiškinti subjektyvumo genezės klausimą. P. Natorpas ir N. Hartmanas šiais klausimais turi daug ką bendra. Jie manė, kad subjektas atspindi kultūros reiškinių (Kulturleistungen) vienybę. Sąmonė yra sritis, kurioje ir dėl kurios yra kuriamas ir suprantamas kultūros turinys. Taigi subjektas dėl savo subjektyvumo kuria ir suvokia kultūros vertybes. Jam tai padeda realizuoti jo apibrėžtumas.

Viena iš sunkiausių problemų, kurią bandė spręsti neokantininkai, buvo subjekto, kaip objekto sampratos, problema. Dėl to yra kilęs klausimas: ar gali būti subjekto dalykiniai santykiai (Subjektssachverhalte) laikomi pažinimo objektais? Taip pat keliami psichologijos ir dvasios mokslų (Geisteswissenschaften) klasifikacijos problema. Neokantininkai yra kalbėję ir apie subjekto pasaulėžiūrinę poziciją, dėl kurios buvo diskutuojama. ėmus aptarinėti psichologijos bei sociologijos mokslų statusą. Visų čia sumintų problemų neokantininkai savo teorijoje nepajėgė išspręsti.

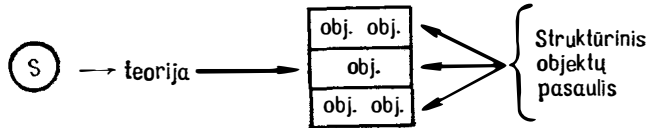
Marburgo mokyklos atstovai pažinimą glaudžiai siejo su pažinimo objektu. Todėl, vienpusiškai traktuodami pažinimo objektus, pateko į sunkią padėtį, kai bandė objektyviai paaiškinti subjektą.

Neokantininkai subjektą apibrėžė kaip tai, kas nėra objektas, t. y. ne objektą (S=Non — Objekt). Iš to seka, kad ir filosofijos objektas suprantamas savaip. Filosofija — mokymas apie transcendentalinius subjektus, bet ji nėra objektų teorija, taip pat ir empirinių subjektų teorija. Jeigu filosofija būtų empirinių subjektų teorija, tai jos objektas sutaptų su psichologijos objektu. Filosofija nėra objektų teorija, nes jos objektas niekuo nesiskirtų nuo atskirų konkrečių mokslų objektų. Iš to išplaukia, kad transcendentalinis subjektas daiktiškai (gegenständlich) objektyviai, t. y. per objekto sampratą neapibrėžiamas. Todėl psichologija, turėdama reikalo su empiriniais subjektais, atsiduria už mokslo ribų, jos santykis su kitais socialiniais mokslais, neokantininkų požiūriu, atrodo abejotinas. Pažinimo reiškinių skirstymas į transcendentalinius subjektus ir paprastus objektus, taip pat vienų priešpriešinimas kitiems sudarė nemažą sunkumą.

Šioje schemeje nelieka vietos mokslams, kurie nėra paprasti objektai. Neokantizmo subjektas kaip objektas nėra galimas.

N. Hartmanas šią priešpriešą pastebėjo ir bandė įrodyti, jog nepažįstantis subjektas atranda save iš naujo objektų pasaulyje ir išskiria save kaip objektą.

Subjektas objektų pasaulyje gali būti apibrėžtas tik tada, kai jis suvokia ir nustato objektų tvarką (dėsningumą). Tokiu būdu psichologija yra galima kaip mokslas apie empirinius subjektus, nes ši galimybė gamtos numatyta. Tai reiškia, kad pasaulio dabartinė struktūra yra sąlyga dalykinei objektų konstitucijai.

P. Natorpo ir N. Hartmano filosofinių koncepcijų skirtumai dar labiau išryškėja, kai mes palyginame logiką (teoretiką) ir kritinę ontologiją. P. Natorpo sistemoje logika (teoretika) aprėpia visą teorinę filosofiją. Ji tyrinėja ne tik mąstymo dėsningumus, pažinimą ir patirtį, bet ir šių objektų teorinius vaizdinius. Visų pirma dėsningumai siejami su pažinimu, o sprendimai, kurie atspindi objektus, laikomi antriniais. Taigi logiką P. Natorpas supranta kaip teorinę filosofiją. P. Natorpo logika N. Hartmanui atitinka ontologiją, gnoseologiją, formaliąją logiką. N. Hartmanas pripažįsta objektus su specifine būtimi. Gnoseologija jam reiškia subjektyvią, objektų atspindėtą procesų dialektiką bei tikrovės vaizdinius, kurie savo turiniu yra susiję su tikrovės objektais. Formalioji logika tiria mintis, jų vidinio neprieštaravimo aspektu.

N. Hartmano ontologija — tai mokymas apie pasaulio sluoksnius, kategorijas, dėsnius ir principus. Kiekvienas principas ir kategorija turi savo konkretybę, kuri juos išreiškia. Principai, kategorijos, dėsniai nepriklauso nuo subjekto, bet atrandami atskiro subjekto. Principai turi būti savyje (Ansichseienden), kuri suskyla į pirminę ir antrinę būti. Pirminė būtis turi idealią ir realią sferas. Ideali ontologija skirstosi pagal idealumo rūšis, reali ontologija turi 4 pagrindinius sluoksnius: neorganinį, organinį, psichinį ir dvasinį.

Skirtingos gnoseologinės pozicijos savaip atsispindėjo P. Natorpo ir N. Hartmano etinėse pozicijose.

Etiką (Praktik) P. Natorpas laikė praktine filosofija. Ji turinti reikalo su objektais, kurių tikrovėje dar nėra, bet jie turi būti.

N. Hartmanas etiką siejo su vertybėmis, pagal kurias turi būti tvarkomi žmonių santykiai bei elgesys. Vertybės turinčios savo idealią būti, susijusią su idealios ontologijos dalimi. Etika kelia klausimą ir apie etiškai veikiančio subjekto formavimąsi. Tikrovėje (realybės ontologijoje)

etika turinti reikalą su dalykiniais santykiais, nes kelianti klausimą dėl vertybių pervertinimo bei jų realizavimo.

Pateikta apžvalga leidžia susidaryti pilnesnę vaizdą apie vokiškojo neokantizmo atsiradimą ir vystymąsi, padeda giliau suvokti šios nevie-nalytės krypties idėjų raidą, bandymus naujai spręsti subjekto ir objekto, filosofijos ir mokslo vaidmens bei tikslų problemas. Neokantizmas savaip sąlygojo „naujos“ „kritinės ontologijos“ atsiradimą, ruošė dirvą kurti naujas mokslo teorijas, kurių tikslas —gnoseologijos (bei ontologijos) atsisakymas. Mokslo teorija (Wissenschaftslehre), remdamasi matematinės logikos, semantikos, modeliavimo, loginės kalbos analizės bei neopozityvizmo metodais, bandė įveikti gnoseologiją, ją tapatindama su psichologija, fiziologija, geriausiu atveju su taikomąja logika. Kritinės ontologijos atstovai pasisakė už ontologinio, gnoseologinio aspektų filosofijoje išsaugojimą.

Nestudijuojant neokantizmo ir kritinės ontologijos, neįmanoma susidaryti bendro šiuolaikinės idealistinės vokiečių filosofijos vaizdo. Materializmo šalininkus domina keliami šių filosofijos krypčių problematika, jos pagrindumas, taip pat tas racionalus grūdas, kuris būdingas neokantizmo ir kritinės ontologijos koncepcijoms.